

tarihçileri Umâre el-Yemenî ve Ceyyâş b. Necâh'ın eserlerinden bilgi nakletmiştir. Yazdıklarında genellikle kendi gözlem ve tecrübelerine dayanmakla birlikte Mes'ûdî ve Bîrûnî'nin kitaplarından faydalanmış ve ayrıca genellikle isimlerini açıkladığı başka müelliflerden de alıntılar yapmıştır. İbnü'l-Mücâvir'in eseri, Aden'in meşhur tarihçisi Ebû Mahreme (Bâ Mahreme) lakabıyla tanınan Ebû Muhammed Abdullah et-Tayyib b. Abdullah'ın (ö. 947/1540) *Târîhu şağri 'Aden'*ine önemli bir kaynak oluşturmuştur.

Târîhu'l-müstebşir'in üzerine Batı dünyasının dikkatini ilk defa 1864 yılında, Arabistan'ın yollarını tanıtırken bu kitaptan çok faydalanan Aloys Sprenger çekmiş, F. M. Hunter da 1877'de yayımladığı Aden hakkındaki kitabına eserin büyük bir bölümünün tercümesini koymuştur. Daha sonra Carlo de Landberg kitabın bazı bölümlerini Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlamış (*Etudes sur les dialectes de l'Arabie méridionale*, I-II, Leiden 1901-1913), Gabriel Ferrand da Aden hakkında verdiği bilgileri Fransızca'ya çevirmiştir (*JA*, XIII [1919], s. 471-483). Oscar Løfgren, önce kitabın Aden'le ilgili kısmını Ebû Mahreme'nin *Târîhu şağri 'Aden'*ile birlikte (Leiden 1936), daha sonra da tamamını *Şifatü bilâdi'l-Yemen ve Mekke ve ba'zi'l-Hicâz* adıyla (Leiden 1965) neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Mücâvir, *Şifatü bilâdi'l-Yemen ve Mekke ve ba'zi'l-Hicâz* (nşr. Oscar Løfgren), Leiden 1951, s. 352; Münzirî, *et-Tekmilâ*, I, 141; II, 30-31; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 20; VII, 342; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Ğusûnü'l-yânî'a* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1977, s. 19-25; Zehebî, *el-İber*, V, 370; a.m.f., *el-Mu'tin fi tabakâti'l-mu-haddîşîn* (nşr. Hammâm Abdürrahîm Saîd), Amman 1404/1984, II, 220; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 41; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 33; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 417; Brockelmann, *GAL*, I, 634; *Suppl.*, I, 883; I. Krachkovsky, *Târîhu'l-edebi'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 349-351; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târihi'l-Yemen fi'l-'aşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 123-124; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihîne'd-Dimaşkiyyin*, Beyrut 1398/1978, s. 121; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihün*, Beyrut 1979, II, 295, 361; Beşîr İbrâhîm Beşîr, "İbnü'l-Mücâvir", *Dirâsât fi târihi'l-Cezireti'l-'Arabiyye: Meşâdiru târihi'l-Cezireti'l-'Arabiyye*, Riyad 1979, I/2, s. 41-60; Abdurrahman Hamîde, *A'lâmü'l-coğrafiyyine'l-'Arab ve muhtetafât min âşârihim*, Dimaşk 1416/1995, s. 436-446; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih- Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 157-158, 279; Ca'fer el-Hasenî, "İbnü'l-Mücâvir", *MMIADm.*, XXXII (1957), s. 383-385; G. Rentz, "İbn al-Mudjâwir", *EI*² (İng.), III, 880-881; Ebü'l-Hasan Diyânet, "İbn Mücâvir", *DMBİ*, IV, 581-582.

EYMEN FUÂD SEYYİD

İBNÜ'L-MÜDEBBİR, Ebü İshak

(أبو إسحاق ابن المدبّر)

Ebü İshâk (Ebü Yüsr) İbrâhîm b. Muhammed b. Ubeydillâh b. el-Müdebbir (ö. 279/893)

Abbâsî veziri, edip ve şair.

Sâmerrâ'da doğdu. Öğrenimini burada tamamladı. Bir süre sonra kâtip ve münşî olarak tayin edildi. Görevini ciddiyet ve titizlikle yapması Halife Mütevekkil-Alellah'ın dikkatini çekti. Halifenin ona değer verip kendilerine tercih etmesi başta Vezir Ebü'l-Hasan İbn Hâkân olmak üzere devlet adamlarının kıskançlığına yol açtı. Bu sebeple halifenin gözünden düşürülmeye çalışıldı. Sonunda vezirin tahrik ve teşvikile kardeşi Ebü'l-Hasan Ahmed İbnü'l-Müdebbir'le birlikte tutuklanarak hapse atıldı. Yaklaşık bir yıl sonra serbest bırakılınca Ahvaz'ın harâc âmilliğine tayin edildi. Kötü şartlarda çalıştırıldıkları için isyan etmiş olan Zenciler (Zenc) Ahvaz'a girdiklerinde onların eline esir düştü ve bütün servetine el konuldu (12 Ramazan 256/13 Ağustos 870). Ertesi yıl hapsedildiği yerden kurtulmayı başardı. 269'da (882) Halife Mu'temid-Alellah tarafından vezir tayin edildiyse de bir süre sonra görevinden alındı. Halife Mu'tazid-Billâh döneminde Bağdat'ta Dîvânü'd-diyâ'ın başına getirildi. Ardından Sâmerrâ'dan ayrılıp Mısır'a gitti. 16 veya 17 Şevval 279'da (9 veya 10 Ocak 893) orada öldü.

İbnü'l-Müdebbir'in kaleme aldığı *er-Risâletü'l-'azrâ fi mevâzîni'l-belâğa ve edevâti'l-kitâbe* adlı risâle Muhammed Ali (*Resâ'ilü'l-bülegâ* içinde, Kahire 1326, 1330, s. 176-193), Ahmed Zeki Mübârek (*Étude sur la "Lettre vierge" d'Ibn al-Mudabbir*, Paris 1931, Kahire 1350/1931) ve Ahmed Zeki Saffet (*Cemheretü resâ'ili'l-'Arab fi 'uşûri'l-'Arabiyyeti'z-zâhire* içinde, Kahire 1962, IV, 176-211) tarafından yayımlanmış, daha sonra da ofset baskısı yapılmıştır. İbnü'l-Müdebbir bu risâlesinde kitâbet teknikleri ve kuralları, kâtibin kendisini yetiştirirken hangi kaynaklardan faydalanması gerektiği, kâtipte bulunması icap eden ahlâkî ve fizikî özellikler, yazı aletlerinin onarımı ve kullanımıyla kâğıtın hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda iyi bir şair olan İbnü'l-Müdebbir'in şiirleri *Kitâbü'l-Eğâni* ve *Mu'cemü'l-üdebâ*³ gibi kitaplarda yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IX, 472-473, 477; X, 31; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1986, XXII, 160, 162, 179, 183; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*³, Kahire 1924, I, 292; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 187, 237, 242, 460; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 152-153; D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâside de 749 a 936*, Damas 1959, I, 279, 280, 316, 338; W. Werkmeister, *Quellenuntersuchungen zum Kitâb al-'Iqd al-Farid des Andalusiers Ibn 'Abd-rabbih (246/860-328/940)*, Berlin 1983, s. 175-182; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 60; H. L. Gottschalk, "İbn al-Mudabbir", *EI*² (İng.), III, 880; M. Ali Lisânî Fişârekî, "İbn Müdebbir", *DMBİ*, IV, 593-594.

MUSTAFA ZEKİ TERZİ

İBNÜ'L-MÜDEBBİR, Ebü'l-Hasan

(أبو الحسن ابن المدبّر)

Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ubeydillâh b. el-Müdebbir (ö. 270/883-84)

Abbâsî devlet adamı, edip ve şair.

Sâmerrâ'da doğdu. Öğrenimini Abbâsî hilâfetinin merkezi olan bu şehirde yaptı. Halife Vâsiq-Billâh döneminde (842-847) Dîvânü'l-ceyş'i yönetti. Daha sonra Mütevekkil-Alellah'ın (847-861) halifeliğinin ilk yıllarında vezir nâibi olarak divanların kontrolünü üstlendi. Aynı zamanda şair olduğundan Halife Mütevekkil'in kendisine özel bir ilgi göstermesi onu sarayda etkili bir konuma getirdi. Münşî ve kâtip olan kardeşi İbn Ebü İshak İbrâhîm de halifenin yakın çevresinde yer alıyordu. Bu durum, Vezir Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân'ın onları kıskanmasına sebep oldu. İki kardeşi gözden düşürmek için halifeye Ebü'l-Hasan'ın çok miktarda serveti olduğunu ve bu serveti kardeşi Ebü İshak İbrâhîm'in yanında sakladığını söyleyerek hapse atılmalarını sağladı (240/854).

Ebü'l-Hasan İbnü'l-Müdebbir, bir yıl sonra hapisten çıkınca Dimaşk mescidlerinin yöneticiliğine getirildi. Ardından Ürdün ve Dimaşk bölgesine haraç âmilî tayin edildi. 247'de (861) Mısır haracının idaresiyle görevlendirildi. Bu görevi sırasında harâcî mallardan alınan verginin yanı sıra başka bir vergi daha ihdas eden İbnü'l-Müdebbir, Mısır'ın vergiye tâbi mallarını "harâcî emvâl" ve "hilâlî emvâl" diye ikiye ayırdı. Onun yönetiminde ve ondan sonraki dönemde hilâlî emvâl "mevâfık" ve "meâvin" adlarıyla anılmaya başlandı. Hayvanların otlatıldığı yerler için "merâi", deniz ürünleri için "mesâyid" adını verdiği vergiler koydu. 254 (868) yılında Ahmed b. Tolun, Mısır Valisi Bayık Bey'in vekilî sıfatıyla Fustat'a girdiğinde

10.000 dinarla değerli hediyeler takdim ederek gönlünü kazanmaya çalıştı. Ancak İbn Tolun bunları kabul etmeyince güç durumda kaldı. Kendisine bir zarar gelmemesi için Mısır'daki arazilerinin bir kısmını ona verdiği gibi kızını da oğlu Ebü'l-Ceyş Humâraveyh ile evlendirdi (Belevî, s. 60). Buna rağmen hapsedilmekten kurtulamadı, servetine de el konuldu. Serbest bırakıldığında Halife Mühtedî-Billâh (869-870) kendisini Dimaşk, Ürdün ve Filistin haracının idareciliğine tayin etti. İbnü'l-Müdebbir bu görevi Dimyat'ta oturarak yürütmek istedi. İsteği kabul edilmediğinden 257 (871) yılında Dimaşk'a giderek bölgenin harac işlerini burada yürüttü. Ahmed b. Tolun Suriye ve Filistin'i ele geçirince İbnü'l-Müdebbir'i tutuklatı ve 600.000 dirhem ödemeye mahkûm etti. İbnü'l-Müdebbir daha sonra Mısır'a gönderildi ve 270'te (883-84) vefatına kadar burada hapisanede kaldı. Onun 271'de (884-85) öldüğü de rivayet edilir. İbnü'n-Nedîm, İbnü'l-Müdebbir'e *Kitâbü'l-Mücâlese ve'l-müzâkere* adlı bir eser nisbet etmektedir. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Eğânî*'sinde, Mes'ûdî'nin *Mürûcü'z-zeheb*'inde ve İbn Asâkir'in *Târîhu Dimaşk*'ında bazı şiirleri yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, Beyrut 1960, II, 509; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, IV, 186 vd.; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1986, XXII, 162; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Tahran 1971, s. 137; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, II, 62-65; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 59-60; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, Kahire 1924, I, 292; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 391; II, 19-20; VII, 55-56; Makrîzî, *el-Hüta*, Kahire, ts., I, 103; Belevî, *Sîretü Ahmed b. Tolûn* (nşr. Muhammed Kürd Ali), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), s. 43-46, 50, 54, 58-60, 118, 148-149, 175-177, 350; D. Sourdel, *Le vizirat abbâside de 749 a 936*, Damas 1959, I, 267, 273, 276-279; H. L. Gottschalk, "İbn al-Mudabbir", *EP* (İng.), III, 879-880; M. Ali Lisânî Fişârekî, "İbn Müdebbir", *DMBİ*, IV, 594-595.

MUSTAFA ZEKİ TERZİ

İBNÜ'L-MÜLAKKIN

(ابن الملكن)

Ebü Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali
b. Ahmed el-Ensârî el-Misrî
(ö. 804/1401)

Şâfiî fakihî, muhaddis
ve biyografi yazarı.

24 Rebîülevvel 723'te (2 Nisan 1323) Kahire'de dünyaya geldi. Kendisi, eserlerinin rivayetiyle ilgili bir icâzetnâmenin sonunda bu tarihi babasının el yazısıyla gördü-

ğünü söyler (Muhammed Kemâleddin İzzeddin, s. 75); talebesi İbn Hacer ile İbn Tağrîberdî ve Takıyyüddin İbn Fehd de bu tarihi naklederler. Sehâvî'nin 22 Rebîülevvel'de doğduğu ve bunu kendi el yazısından okuduğuna dair verdiği bilgi (*ed-Dev'ü'l-lâmi*⁶, VI, 100) yanlış olmalıdır. Fetihten sonra Endülü's'e yerleşen Medinelî ensarın soyundandır. Babası, Vâdîaş'tan (Guadix) Batı Afrika'daki Tekrûr bölgesine göç edip bir müddet burada kaldıktan sonra Mısır'a giderek Kahire'de ikamet etti. Talebeleri arasında Zeynüddin İbnü'l-Murrahil, Şehâbeddin İbnü'n-Nakîb el-Misrî, Cemâleddin el-İsnevî ve Bahâeddin es-Sübkî'nin de bulunduğu tanınmış bir nahiv âlimi olup İbnü'l-Mülakkın'ın doğumundan bir yıl sonra öldü; ölümünden önce oğlunun himayesini arkadaşları İsâ el-Mağribî'ye vasiyet etti. İbnü'l-Mülakkın'ın annesiyle de evlenen bu zat, İbn Tolun Camii'nde tecvid kurallarına göre Kur'an okumayı (telkin) öğrettiği için Ömer ona nisbetle İbnü'l-Mülakkın diye anıldı. Ancak kendisi bu lakabı sevmez ve lakabını İbnü'n-Nahvî diye yazardı. Nitekim Yemen bölgesinde bu lakapla meşhur olmuştur.

İbnü'l-Mülakkın üvey babasından Kur'an okuyup hıfzını tamamladı; Mâlikî fıkhnı öğrendi ve Cemmâilî'nin *Umdetü'l-ahkâm* adlı eserini, daha sonra da İzzeddin İbn Cemâa'nın telkinıyla Şâfiî mezhebine yönelerek Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn*'ini ezberledi. Kahire'nin tanınmış âlimlerinden Arapça, fıkıh ve kıraat dersleri aldı. Bizzat kendisi 1000 hadis cüzü dinlediğini söyler (İbn Kâdî Şühbe, IV, 44). İskenderiye, Kudüs, Dimaşk ve hac mü-nasebetiyle iki defa gittiği (740/1340, 761/1360) Mekke ve Medine'de tahsilini sürdürdü; birçok âlimle bilgi alışverişinde bulundu. Fethüddin İbn Seyyidünnâs, Halîl b. Keykeldî el-Alâî, Moğultay b. Kılıç, Kutbüddin el-Halebî hadis; Takıyyüddin es-Sübkî, Cemâleddin el-İsnevî, İzzeddin İbn Cemâa ve Şemseddin İbn Adlân fıkıh ve usulü; Ebü Hayyân el-Endelüsî ile Cemâleddin İbn Hişâm en-Nahvî Arapça öğrendiği âlimlerdir. Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ve Zehebî'den de icâzet aldı.

Üvey babası kendisine önemli ölçüde bir servet bıraktığı için geçim sıkıntısı çekmeyen İbnü'l-Mülakkın tamamen ilimle meşgul olarak fıkıh, hadis, tefsir, tarih, biyografi, kıraat ve Arap dili alanlarında kendini yetiştirdi. Dârü'l-hadîsî'l-Kâmilîyye, Kubbetü's-Sâlih ve Sâbıkıyye ile Hüsâmiyye medreselerinde ders verdi. Talebeleri arasında İbn Hacer el-Askalânî, Veliyy-

yüddin el-İrâkî, Sibt İbnü'l-Acemî, Takıyyüddin el-Makrîzî, Takıyyüddin el-Fâsî, İbnü'd-Demâmîni, İbn Nâsirüddin ed-Dimaşkî, İbn Hiccî ve Cemâleddin İbn Zâhire gibi âlimler bulunmaktadır. Bir süre kadî nâibliği de yapan İbnü'l-Mülakkın, 780 (1378) yılında Kahire Şâfiî kadılığına atanmasını istediye de rakiplerinin bu konuda bir emîre bahşış vaad ettiğini ileri sürmeleri üzerine o zamana kadar kendisini destekleyen Sultan Berkuk'un gözünden düştü ve tutuklandı. Ancak bazı âlimlerin aracılığıyla hapisten çıktı. Bundan sonra zamanını tamamen telif ve öğretime ayırdı. 26 Rebîülevvel 804 (3 Kasım 1401) tarihinde Kahire'de vefat etti (İbn Hacer, V, 46). Sehâvî ve İbn Fehd ölüm gününü 16 Rebîülevvel olarak kaydederler (*ed-Dev'ü'l-lâmi*⁶, VI, 105; *Lahzu'l-el-hâz*, s. 202).

Kaynaklarda "fakih, imam, şeyh, muhaddis, hâfiz, allâme" gibi unvanlarla anılan İbnü'l-Mülakkın genç yaşta tahsile başlaması, geçim sıkıntısı çekmemesi, iyi bir kütüphaneye sahip olması ve uzun süre resmî görev almaması sebebiyle telife erken dönemde başlamış, çeşitli konularda yaklaşık 300 kitap yazmıştır (İbn Hacer, V, 45; İbnü'l-Mülakkın'ın eserlerinin rivayetiyle ilgili olarak verdiği icâzetnâmede zikrettiği çalışmalarının bir listesi için bk. Muhammed Kemâleddin İzzeddin, s. 69-74). Fakat ömrünün sonlarına doğru kütüphanesinin yanması eserlerinden bir kısmının gün ışığına çıkmasını engellemiştir. Eyyübîler'den sonra Memlûkler'in de bölgede Eş'arîliği desteklemeleri İbnü'l-Mülakkın'ın bu düşünce çizgisini benimsemesinde etkili olmuş, yine aynı dönemde yaygın olan tasavvuf hareketinden de önemli ölçüde etkilenmiştir. Süfîlere dair eserinde verdiği bilgilerden, o sırada yaygın olan bid'at ve hurafeler konusunda tenkidî bakış açısına sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Eserleri. A) Hadis. 1. *Şevâhidü't-tavzîh fi şerhi'l-Câmi'i's-şâhih*. İbn Hacer el-Askalânî'nin bildirdiğine göre müellifin, hocaları Kutbüddin el-Halebî ve Moğultay b. Kılıç'ın Buhârî şerhlerini esas alıp bazı ilâvelerle bulunduğu eser yirmi cilttir. Millet Kütüphanesi (Fezullah Efendi, nr. 377-392) başta olmak üzere çeşitli kütüphanelerde eserin muhtelif ciltlerine ait yazmaları mevcuttur (Sezgin, I, 120). Ahmed Hâc Muhammed Osman, kitabın "Enbiyâ" ve "Menâkib" bölümlerinden bazı kısımları *Kaşuşu'l-enbiyâ*⁷ ve *menâkıbü'l-kabâ'il mine't-Tavzîh li-şerhi'l-Câmi'i's-şâhih* adıyla neşretmiştir (Mek-